

заключається в раскрыттии інваріантних свойств терміна (системність, дефінітивність, інформативність, однозначність) и его функціональної реалізації в системі понять. Лінгвопрагматические основи функціонування термінологічної лексики в значительній ступені определяються жанровими особливостями научних професійних текстів, способами трансферу научної інформації, соціодискурсивної направленістю, інтенціональними установками и гіпотетически оціненим рівнем професійної компетенції. Продуктивним етапом досліджень являється примененіе конструктивної методикі фреймового моделювання розглядаємого фрагмента научної професійної терміносистеми в виде схематического представлення концептуальної інформації, что стимулює процеси дальнішого запам'янування и ефективного воспроизведення в учебном процесі.

Ключевые слова: когнітивне терміноведеніе, концептуальна інформація, научна професійна коммунікація, терміносистема, фреймовий аналіз.

Summary. Shkarban I. V. The elements of frame analysis applied to specialized scientific texts

The article highlights the ways and methods of application of elements of frame analysis to specialized scientific texts in delivering the course of terminology of the basic foreign language. The hypothetical framing networks of professional terminology provide the necessary referential, informative and interpretative base for local and global cohesion of professional scientific texts. The optimal implementation of the elements of frame modeling in the analysis of different specialized scientific texts is discussed and valued positively as disclosing invariant properties of the term i.e. system usage, definition, information content, monosemantic meaning and its function in the system of scientific terms. Lingvopragmatic principles of the terms functioning are largely determined by genre characteristics of scientific professional texts, ways of transfer of scientific information, its social discursive direction, intentional meaning and hypothetically estimated level of professional competence as well. Thus, productive stage of the research is the usage of structural framing analysis modeling applied to analyze abstracts of scientific professional communication in order to represent conceptual information schematically that stimulates its further memorizing by students and has a positive impact on the studying process on the whole.

Key words: cognitive terminology, conceptual information, scientific professional communication, system of terms, frame analysis.

УДК 81'42

В. В. Калько

**ВЕРБАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПОЗИТИВНОЇ ЕСТЕТИЧНОЇ ОЦІНКИ
В УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ**

Статтю присвячено комплексному аналізу мовного представлення позитивної естетичної оцінки на матеріалі українських паремій. Встановлено, що поняття краси взаємопов'язане із концептом ЛЮДИНА, ключовим для будь-якої культури, що зумовлює антропоцентричне тлумачення сутності краси, існування якої пов'язують з особливостями світосприйняття людини, з її здатністю бачити цю ознаку в об'єктах дійсності. Відзначено, що в українській паремійній картині світу жіноча врода має переваги над фізичною силою та працьовитістю. Основними засобами формування естетичної оцінки зовнішності людини в українських прислів'ях є зорові відчуття та синестезія. Передовсім позитивна естетична оцінка дівочої вроди в українських прислів'ях, як і у фразеологізмах загалом, змодельована за допомогою порівнянь і метафор, які виражають народні асоціації, пов'язані з красою людини. Донорськими зонами, що постачають засоби вираження естетичної оцінки, є насамперед царини РОСЛИНА, ПРИРОДНІ ЯВИЩА, АРТЕФАКТ.

На підставі аналізу досліджуваного мовного матеріалу можемо стверджувати, що цінність краси в традиційній українській народній культурі, імовірно, була відносною, оскільки вроду сприймали як тимчасове явище, ознаку молодості дівчини, що з часом утрачається, залишається в минулому.

З'ясовано, що позитивна естетична оцінка зовнішності людини, репрезентована в паремійному фонді української мови, нерозривно пов'язана з поняттям молодості, здоров'я, сили, а також внутрішніми рисами характеру – добротою, щирістю, радістю. Естетична меліоративність виражена згідно з єдиним українським ідеалом краси (дівчина як калина, очі як вуглини, чорнобрива, коса як калач, тишинотіла, кругловида, рум'яна тощо; парубок, як дуб, станом стрункий, чубатий тощо).

Ключові слова: паремія, паремійна картина світу, естетична оцінка, метафора, краса, прекрасне.

Постановка проблеми. На думку Н. Д. Арутюнової, естетична оцінка, аналіз атрибутів і предикатів, що виражають пряме й безпосереднє сприйняття краси й потворності дійсності, її перцептивне пізнання, з одного боку, і її осягнення через усвідомлення художніх образів, які, сублімуючи почуття, відтворюють реальність, ще очікує системного й повного опису [2, с. 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвістичному аспектові аналізу категорії оцінки присвячено праці Н. Д. Арутюнової, Л. В. Васильєва, О. М. Вольф, С. П. Бабич, С. Я. Єрмоленко, Г. О. Золотової, Т. А. Космеди, М. В. Ляпон, О. О. Селіванової, В. М. Телії та ін. В українському мовознавстві виокремлено різні підходи до її дослідження: семантичний (Т. П. Вільчинська, В. Д. Шинкарук та ін.), формальний (Ж. В. Колоїз, О. О. Коротун, Л. І. Мацько та ін.), функціональний (Т. А. Космеда, А. М. Нелюба та ін.), прагматичний (Т. А. Космеда, О. О. Селіванова, О. В. Халіман та ін.).

Взявши за основу класифікацію, підґрунтям якої є розмежування загальних і часткових оцінок, Н. Д. Арутюнова запропонувала типологію частковооцінних значень, що й донині є найдокладнішою [1, с. 183–224]. Відзначивши важливу роль оцінки в житті особистості, дослідниця визначила її як «найбільш людський» тип предикативного значення [1, с. 12]. О. О. Селіванова, досліджуючи модус як мотиваційну базу творення номінативних одиниць, зауважує, що оцінка зберігає нормативну картину світу етносу, транслуючи її від покоління до покоління [17, с. 54]. На думку Т. А. Космеди, відображення подій докільця здійснюється крізь призму категорії оцінки, що є одним із способів віддзеркалення світу, пізнаючи який, людина виражає ставлення до нього, і саме оцінка – свідчення ступеня осягнення світу [11, с. 92]. У 2004 р. група «Логічний аналіз мови» під керівництвом Н. Д. Арутюнової опублікувала черговий науковий збірник «Логический анализ языка. Языки этики: Концептуальные поля прекрасного и безобразного», у якому проаналізовано й описано лексичні, синтаксичні, інтонаційні та інші засоби вираження естетичної оцінки, які, власне, опосередковані сприйняттям людиною дійсності [2; 4; 10; 20]. С. Я. Єрмоленко описала ідеал української дівочої краси на матеріалі народної поетичної творчості, визначила основні засоби вираження позитивного оцінного значення, відзначивши, що в народнорозмовній мові здавна вироблено словесновиражальні засоби, які задовольняли художньо-естетичні потреби людей і відображали естетичну оцінку навколишнього світу [7, с. 119]. З. Г. Коцюба, досліджуючи особливості паремійної вербалізації універсальних і національних світоглядних засад носіїв слов'янських, германських і романських мов, наголосила на спільній для всіх культур тенденції до протиставлення внутрішньої краси людини як цінності тривалої маловартісної зовнішній красі [13, с. 382]. Вивченню лексичного вираження естетичних оцінок на матеріалі різних мов присвячено праці О. Духачека, Ю. А. Найди, М. В. Пименової, Т. В. Писанової, О. М. Цапок, Г. Юзі та ін. Однак вербальна репрезентація позитивної естетичної оцінки на матеріалі прислів'їв не була об'єктом комплексного вивчення, спрямованого на опис її аксіологічного потенціалу з урахуванням етнічних знань, уявлень, відчуттів, почуттів, асоціацій, пов'язаних із красою й відображених в українській паремійній картині світу.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз мовного представлення позитивної естетичної оцінки на матеріалі українських паремій.

Виклад основного матеріалу. Красиве (краса) і потворне – це передовсім категорії естетики, що характеризують явища, які мають найвищу чи найнижчу естетичну цінність. Вони відрізняються від інших цінностей, насамперед, від моральних (добро, зло, горе, біда, щастя, чесність тощо) тим, що пов'язані з чуттєвістю, спогляданням, уявленнями та зазвичай мають безкорисливий характер. Прекрасне дає людині естетичну насолоду і задоволення. Оцінка ж потворного пов'язана з тими явищами, які викликають людське обурення, незадоволення, відразу внаслідок дисгармонії, диспропорційності, невпорядкованості, та відображає неможливість або відсутність досконалості. Виокремлюючи естетичні оцінки, О. А. Івін наголошує, що вони «приписують своїм предметам естетичні цінності та зазвичай сформовані за допомогою таких термінів, як «прекрасне», «потворне», «має більшу естетичну цінність» тощо, оскільки «триплети абсолютних та відносних естетичних оцінних

понять: прекрасне – байдуже – потворне, більш естетично цінне – те, що має таку саму естетичну цінність – менш естетично цінне» [9, с. 24]. Саме така шкала прийнята нами за засадничу для аналізу естетичної оцінки, представлені в паремійній картині світу українського народу. Досліджуючи прислів'я і приказки, ми передовсім проаналізували ті, у структурі яких репрезентовано слова з найзагальнішою оцінкою «красивий / потворний». Естетичну оцінку розуміємо як ставлення суб'єкта оцінки (позитивне / нейтральне / негативне) до об'єктивної цінності, сприйняте як ознаку оцінюваного об'єкта з позицій етнічного уявлення про красу / потворність.

Поняття краси взаємопов'язане насамперед із концептом ЛЮДИНА, ключовим для будь-якої культури, що зумовлює антропометричне тлумачення сутності краси, існування якої пов'язують з особливостями світосприйняття людини, з її здатністю бачити цю ознаку в об'єктах дійсності. Так, у прислів'ї *Сила та розум – краса людини* [ПП-90, с. 411] однозначно визначено цінності: фізичні та інтелектуальні – *сила, розум*, які в українській етносвідомості мають високу естетичну оцінку й, власне, визначають гармонійне сприйняття зовнішньої та внутрішньої краси. Паремійна одиниця *Де врода, там і сила* [ПП-90, с. 35] засвідчує, що зовнішня привабливість наділена енергією, могутністю, здатністю впливу. Українські паремії віддзеркалюють також естетичне сприйняття зовнішності як іманентної ознаки людини, дарованої їй природою, а не вторинної, набутої, пор.: *Не pomoже ні мило, ні вода, коли така врода* [Н, с. 382]; *Не потребує барви, хто сам собою гарний* [ПП-90, с. 37]; *Природу тяжко одмінити; Те, що природа дала, милом не змиєш* [ПП-90, с. 39]. Підтвердженням цього є група прислів'їв, що наголошують на необов'язковості наявності гарного, дорогого вбрання для посесора краси, вроду якого не може спотворити навіть буденний, простий одяг, пор.: *Вродливому то й у свитині пригоже* [Н, с. 618]; *Гарній дівці гарно й у пілці* [УПП-84, с. 114]; *Гарній дівці гарно і в ганчірці* [ПП-90, с. 32]. Паремія ж *В вишиванці, в гарасівці красно хлощеві і дівці* [ПП-90, с. 38] засвідчує, що до гардеробу, який прикрашає людину, підкреслюючи її вроду, належать традиційний український одяг та прикраси (пор. *гарасівка* – «вузька шерстяна червона стрічка»).

Як зазначає З. Коцюба, людська краса, за даними паремійного матеріалу, здебільшого посідає дуже низький щабель у системі народних цінностей [13, с. 374], однак окремі українські паремійні одиниці вказують на те, що краса, зокрема жіноча врода, має значно більшу цінність, ніж земля: *Літше мати гарну жінку, ніж сто фалеч поля* [ПП-90, с. 95]. Водночас є підстави стверджувати, що в українській паремійній картині світу жіноча врода має переваги над фізичною силою та працьовитістю, пор.: *Хоч не силна, аби двір закрасила* [Н, с. 394]; *Робила не робила – аби двір закрасила* [Н, с. 398]. Це дає підстави вважати, що позитивна естетична оцінка жіночої вроди посідає чільне місце в українській етносвідомості.

Естетична оцінка зовнішності людини в українських прислів'ях опосередкована зоровими відчуттями, адже «лише зір і слух здатні сублімувати сприйняття об'єкта, саме вони породжують естетичну насолоду» [2, с. 6], пор.: *Як гарна молодиця, то гарно й подивиться* [ПП-90, с. 88]; *З гарної дівки – гарна і молодиця, гарно завертиться – любо подивиться* [ПП-90, с. 87]; *Молодиця – подивицьця* [Н, с. 378]; *З гарною одружиться – єсть на кого подивиться* [ПП-90, с. 77]; *Як з красною жінкою оженився, то є на кого подивитися* [ПП-90, с. 98].

Також естетична оцінка краси може ґрунтуватися на синестезії – психологічному процесі виникнення одного відчуття під впливом неспецифічного для нього подразника іншого. У структурі естетичної оцінки синестезія виявлена у використанні знаків смакових відчуттів для передавання зорових, напр.: *Що красніше, то смачніше; що старе, то гідне* [Н, с. 387]; *Що червоне, то красне; що гарне, то солодке* [Н, с. 361]. Насамперед така позитивна оцінка краси корелює із ознакою *молодий* і, задіюючи різні сенсорні механізми, передає позитивну аксіологічність через смакові відчуття, пов'язані з солодким, приємним: *Хто молодший, той солодший; Молодість – солодість* [ПП-90, с. 163]. Тим самим метафоричний компонент *солодший, солодість* демонструє перенесення знака із домена смакових відчуттів у домен візуальних, передаючи естетичну оцінку.

Більшість дослідників феномену української ментальності (А. С. Баронін, М. С. Грушевський, М. І. Костомаров, І. С. Старовойт, Д. І. Чижевський, В. М. Янів та ін.) виокремлюють передусім таку її рису, як індивідуалізм. Зокрема, М. І. Костомаров вважає, що окрім інших ознак, українців і великоросів розрізняє те, що в ментальності росіян панує загальність (Бог і цар) над особистістю, а українець вище цінує окрему людину [12, с. 47]. Імовірно, саме цим можна пояснити те, що українські прислів'я відображають індивідуальне сприйняття краси, пор: *Не то гарне, що гарне, а то, що ся кому подоба; Не те красне, що красне, а те, що подобається* [ПП-90, с. 37]; *Не краса славиться, а що кому нравиться* [Ф, с. 257]. Причому індивідуалізм домінує навіть у сприйнятті прекрасного – потворного, оскільки в народній свідомості чітко зафіксовано погляд: краще некрасиве, аби своє: *Хоч не красне, але власне* [ПП-90, с. 38].

Одним із засадничих концептів української мовної картини світу є ЖІНКА, оцінка образу якої посідає одне із чільних місць у паремійній системі. Власне естетичну оцінку жінки в прислів'ях представлено в основних соціально-вікових статусах: дівчина (дівка): *Гарна дівка, як маківка* [Н, с. 377]; жінка: *Гарна жінка, гарні діти – тільки жити та радіти* [ПП-90, с. 34]; баба: *Ладна баба без єдваба* [Н, с. 341].

Оскільки ознакою краси є молодість, та найчисленнішу групу становлять паремійні одиниці, що описують зовнішній вигляд дівчини. Ознаки її краси та привабливості є основними в наївній картині світу. У більшості прислів'їв ужито лексему *гарний*, яка вже має певний позитивний конотативний зміст, пор.: *З гарної дівки, гарна й молодиця; Гарна дівчицею, гарна й молодичею* [ПП-90, с. 34]; *Гарна хоч з лиця води натицьця* [Н, с. 378]; *Гарна дівка, та женихів нема* [ПП-90, с. 32].

Передовсім позитивна естетична оцінка дівочої вроди в українських прислів'ях, як і у фразеологізмах загалом [див. 16, с. 52–55], змодельована за допомогою порівнянь і метафор, які виражають народні асоціації, пов'язані з красою людини. І це цілком закономірно, адже, на думку Ш. Баллі, «ми уподібнюємо абстрактні поняття предметам чуттєвого світу, бо для нас це єдиний спосіб пізнати їх і познайомити з ними інших. Таке походження метафори; метафора – це не що інше, як порівняння, у якому розум під впливом тенденції зближувати абстрактне поняття і конкретний предмет поєднує їх в одному слові» [3, с. 221]. У структурі паремійних одиниць наявні оператори порівняння (*як, мов, немов, хоч* тощо), за допомогою яких передано високу позитивну естетичну оцінку на підставі стереотипних сценаріїв етносу, еталонів чуттєвого сприйняття світу [16, с. 53]. Донорськими зонами, що постачають засоби вираження естетичної оцінки, є насамперед царини РОСЛИНА, ПРИРОДНІ ЯВИЩА, АРТЕФАКТ.

Найпоширеніший засіб передавання високої естетичної оцінки в українських прислів'ях – калина, що з огляду на свою червону барву, яку дуже люблять українці [8, с. 269], фігурує як символ краси, напр.: *Гарна дівчина, як у лузі калина* [УПП-84, с. 114]; *Дівчина, що в лузі калина; Така хороша, як калина* [Н, с. 377]; *Гарна, як калина* [Д, с. 78]. Еталонами дівочої вроди також є рожа – «символ дівочої чистоти та дівочої краси» [8, с. 505]: *Гарна, наче рожа у травні* [Д, с. 78]; мак, маківка: *Красна дівка в хорободі, як маків цвіт на городі* [ПП-90, с. 37]; *Гарна дівка, як маківка* [Н, с. 378]. На думку С. Я. Єрмоленко, у порівнянні «дівчина, як маківочка вимальовується народний ідеал гарної дівчини. Що стало основою цього порівняння? Звичайно, поняття червоного кольору: рожеволиця, червонолиця дівчина викликала в поетичній уяві образ гарної квітки – червоного маку. Крім значення кольору, в основу традиційного порівняння покладено також поняття цвіту» [7, с. 176].

Оскільки уявлення про флору і передовсім про світ квітів належать до загальнолюдського естетичного фонду джерел порівняння для опису зовнішності людини [20, с. 460], то позитивна естетична оцінка пов'язана з партитивами концепту РОСЛИНА: *Гарна, як квітка гаёва* [Н, с. 377]; *Гарна, як квітка навесні; Гарна, як яблуня в цвіту; Гарна, як ягідка* [Д, с. 78]; *Молода й хороша, як ягідка* [ПП-90, с. 377]. Відзначимо, що продуктивним шляхом формування асоціативної естетичної оцінки є перенесення інформації з донорської зони РОСЛИНА, пов'язаної з темпоративом весна, до реципієнтної зони

ЛЮДИНА, пор.: *роза у травні, квітка навесні*. Досліджуваний матеріал дає змогу встановити, що меліоративна естетична оцінка в українській етносвідомості корелює передовсім із червоним кольором, оскільки калина має червоні плоди, а ружа і маківка – червоні квіти. Наші спостереження діаметрально протилежні висновкам М. М. Похльобкіна, який вважає, що червоний колір в українців можна розглядати або як символ насилля, або як символ помсти, оскільки «він ніколи в українській символіці не пов'язаний із любов'ю, радістю, втіленням прекрасного, кращого» [15, с. 55–552].

Естетична оцінка, що ґрунтується на асоціативному зближенні з донорською зоною ПРИРОДНІ ЯВИЩА, репрезентує архетипну конекцію *краса–світло* і побудована на зіставленні вродливої зовнішності дівчини із зіркою: *Гарна, як зірниця; Гарна, як зоря на небі; Гарна, як зіронька* [Д, с. 78]; та сонцем: *Гарна як вмите сонечко* [Д, с. 78]. Паремійна одиниця *Гарна, як весна* [Д, с. 78] віддзеркалює стереотипне уявлення українців про дівочу вроду, адже, за народними віруваннями, весна – «немовби красуня, молоденька, рум'яна, з розпущеними косами, у зеленому з барвінку та перших квітів віночку» [5, с. 61].

Естетична позитивна оцінка в етносвідомості українців, пов'язана з донорською зоною АРТЕФАКТ, опосередкована задоволенням, отриманим від творів мистецтва, напр.: *Гарна, як картина; Гарна, як лялька* [Д, с. 78]; *Там-то хороша, хоч малою* [Н, с. 378]. Паремійні одиниці *Всяка пташка своїм пір'ям красується* [ПП-89, с. 211]; *Знає сова, що красна сама* [ПП-89, с. 221]; *І бджола на красний цвіт летить; На красний цвіток і бджілка летить* [ПП-89, с. 182]; *І межі хоптою росте красне зілля* [ПП-89, с. 115] демонструють можливості метафоричної переінтерпретації донорських зон ТВАРИНА, РОСЛИНА і можуть бути спроектовані на концепт ЛЮДИНА.

Мисленнева і пізнавальна діяльність людей не обмежена відображенням реальності. Довкілля не просто дубльоване за допомогою знакових засобів, а залучене до особистісної сфери мовців: людина оцінює реалії зовнішнього світу, приймає чи заперечує їх, тобто не тільки пізнає світ, а й дає йому оцінку з погляду вагомості для задоволення своїх потреб. Ураховуючи те, що українці – нація дуже духовна і релігійна, для вираження позитивної оцінки краси залучено образи вищого ірреального світу (боги, ангели): *Гарна дівка, як богиня; Гарна, як Бог приказав; Красива, як анголятко; Мила, як янголятко* [Д, с. 78]. На думку М. Л. Ковшової, до естетичної оцінки, що міститься в семантиці одиниць такого типу, долучається етична: ангельська краса передбачає одухотвореність, доброту, ніжність [10, с. 614].

В етносвідомості українців естетична оцінка краси також пов'язана із стереотипним портретом представниць іншого соціального класу; оцінка в такому разі містить психологічну імплікацію: вище соціальне становище передбачає особливо привабливу зовнішність, пор.: *Така гарна, як пані намалювана; Гарна, як бондарівна; Гарна, мов гетьманського роду* [Н, с. 378].

В українських прислів'ях домінує думка про минущість краси: *Гарне й зичне, та не вічне; Слічне – не вічне* [ПП-90, с. 37]. На підставі цього можемо стверджувати, що цінність краси в традиційній українській народній культурі, імовірно, була відносною, оскільки вроду сприймали як тимчасове явище, ознаку молодої дівчини, що з часом утрачається, залишається в минулому. На це непрямо вказують і численні паремії-директиви: *Не шукай краси, а шукай доброти, Не хвалися красою, а слався розумом* [ПП-90, с. 37]; *Уродися не красивим, але щастим* [ПП-90, с. 38]. Недовговічність краси в паремійних одиницях передано за допомогою аналогізації з природними явищами, пор.: *Сходить краса, як рання роса; Три речі скоро минають: луна, райдуга і жіноча краса* [ПП-90, с. 37]. У прислів'ї *Дівка – квітка, поки не змарніла* [ПП-90, с. 32] саме семантика предиката *змарніти* «схуднути, виснажитися від горя, туги, хвороби, недоїдання, важкої праці і т. ін. // втратити свіжість, привабливість, красу (про обличчя і т. ін.)» [18, III, с. 612] указує на причини втрати краси дівчиною. Оскільки краса, як стверджують українські прислів'я, з роками зникає, вона описана в образах молодості. Так, у висловленні *Як була я молода, то і була врода, а тепер на виду, то й в дзеркалі не найду* [ПП-90, с. 164] компонент *дзеркало* поєднує дві функції: воно відображає залишки вроди і ніби оцінює її в сучасний момент.

Естетична оцінка дівочої краси орієнтована саме на момент вибору: дівчина повинна перемогти суперниць на «ярмарку наречених», а отже, має бути найпривабливішою, напр.: *Гарна дівка, коли віддається; Гарна дівка, як засватана* [ПП-90, с. 32]; *Тоді дівка тишина, як заміж вийшла* [ПП-90, с. 35]; *Найкраща дівка, що заміж пішла* [УПП-84, с. 172]; *Засватана дівка всім гарна* [УПП-84, с. 173]; *Заручена дівка в два рази краща* [Ф, с. 258]. Але, як зауважує Н. Д. Арутюнова, не в чарівності полягала основна функція жінки, вона «передовсім мати і хазяйка, народжує дітей, займається господарством і це позбавляє її молодості й краси. Зберігає чарівність лише образ матері з дитям на руках» [2, с. 23]. До того ж, заміжжя в середньовічній культурі сприймали як велику печаль і чималі клопоти [4, с. 149]. Тому, можливо, в естетичній оцінці дівочої вроди спрацьовує архетип чужий, адже весілля – рубіж втрати свого, перехід у чужий світ, випробовування, які призводять до згасання вроди, пор.: *До весілля дівка гарна, а там хоч покинь* [ПП-90, с. 33]; *Краса до вінця* [ПП-90, с. 36]. Але все ж таки, незважаючи на те, що одруження зазвичай призводило до втрати дівочої краси, окремі паремійні знаки фіксують його обов'язковість, адже саме чоловік у народній свідомості слугує неодмінним каталізатором жіночої вроди, пор.: *Красить дівку не вінець, а молодець* [ПП-90, с. 34]; *Красна пава пір'ям, а жінка – чоловіком* [ПП-90, с. 95].

Естетична оцінка дівочої чарівності в українській етносвідомості може бути пов'язана із негативними наслідками, оскільки краса є джерелом нещастя як для її посесора: *Врода – дівоча шкода* [ПП-90, с. 35]; *Дівчина в красі, що горох на полі: хто йде, то вицвітне* [ПП-90, с. 33], так і для парубка: *Висушила молодця чужа дівоча краса* [ПП-89, с. 36]. Натомість краса одруженої жінки в прислів'ях оцінена синкретично, межуючи з потворним, вона може призвести до страждань, лиха: *Ладна жінка – готова біда; Біда в кого жінка бліда, а в кого як калина, то й тому лиха година* [ПП-89, с. 88]; зради: *Жінка ладна – завше зрадна* [ПП-90, с. 92]; і навіть до смерті: *Гарна жінка – готова смерть; Гарна жінка і великі гроші – то нагла смерть; Красна жінка і бистрий кінь – то смерть* [ПП-90, с. 89].

Безперечно, у повсякденному житті чималу роль відіграють особисті уподобання, проте паремійний фонд дає змогу з'ясувати їхню загальну спрямованість та встановити (можливо, не в повному обсязі) перелік основних ознак, за якими розрізняли вродливих та негарних дівчат. В естетичній оцінці зовнішньої краси дівчини в паремійній картині світу увагу зосереджено на соматизмах. Аксиологічна маркованість привабливості в прислів'ях пов'язана насамперед із очима, які «у народній естетиці символізують привабливість, красу» [8, с. 414], пор.: *Які очі, така й врода* [ПП-90, с. 240] та станом: *Де стан, там і врода* [ПП-90, с. 35]. Якщо в українських піснях постійним означенням красивих очей є квалітатив *карі* [5, с. 347; 7, с. 207], то в пареміях естетичної маркованості набувають *чорні очі*, пор.: *Очі чорні, як терен* [Н, с. 378]; *Дівка як калина, очі як вуглини* [Ф, с. 125]. У прислів'ях *Личко біленьке, як у панянки* [Н, с. 377], *Кругла і біла, як мита редька* [Д, с. 77] особлива естетична функція притаманна атрибутові *білий*, що ґрунтується на давньому асоціативному уявленні про білий колір як красивий [14, с. 310]. Особливу увагу в українській паремійній системі приділено позитивній естетичній оцінці брів, зокрема зацентровано увагу на їхній формі (прямі або дугоподібні): *Брови на шнурочку; Брова колесом* [Н, с. 378]; *Брови тонкі, як строчечки* [Д, 77] та кольорі: *Чорноброва, як ясочка* [Н, с. 378]. Саме краса брів у наївній картині світу українців – це багатство, що має свою ціну, пор.: *Одна брова варта вола, а другій брові й ціни нема*. Одиниці такого зразка містять абсолютну естетичну оцінку, яка ніби «вивищується над сенсорними оцінками, гармонізує їх» [1, с. 14], задовольняючи притаманне українцям почуття прекрасного.

Можемо стверджувати, що в українських прислів'ях посідає важливе місце естетична оцінка коси, що є символом дівочої краси, честі, чистоти, гідності, вірності та кохання [5, с. 248; 8, с. 309], адже вона є неодмінним атрибутом вроди, пор.: *Коса – дівоча краса* [ПП-90, с. 36]; *Росте краса до пояса* [ПП-90, с. 37]; *Дівка без коси не має краси* [ПП-90, с. 226]. Естетичне сприйняття заплетеного волосся опосередковане такими його ознаками, як густина, довжина, доглянутість, на що вказують метафоричні порівняння, напр.: *Коса, як праник* [Н, с. 383]; *Коса, як калач* [Д, с. 80]; *Руса коса нижче*

пояса [ПП-90, с. 226]. В окремих випадках паремії акцентують увагу на естетичному оцінюванні інших соматизмів жінки, підкреслюючи відповідну портретну деталь, напр.: *Кругловида, як спіла черешня; Пишнотіла, як вишня в садку; Рум'яна, як ягідка* [Д, 78].

Як зауважує З. Г. Коцюба, «аналіз паремій свідчить про універсально низькі вимоги до чоловічої краси в побутовій свідомості» [13, с. 375], проте в українських прислів'ях представлено мовні знаки, які віддзеркалюють естетичне сприйняття парубоцької вроди і дають змогу належно її оцінити. Так, позитивна аксіологічна маркованість відображена передовсім через метафори-порівняння, які обирають із донорських зон РОСЛИНА, ПРИРОДНІ ЯВИЩА, ПТАХ. Типовим метафоричним еталоном чоловічої сили й краси є дуб, який, з одного боку, в українській міфологемній системі посідає центральне місце, як «особливо священне дерево, втілення Світового дерева-прадуба, яке росте у вирії» [5, с. 134], а з іншого, – у паремійній системі образ дуба персоніфікує міцного, дужого, красивого парубка: *Хлоп – як дуб* [Н, с. 384]; *Гарний, як дуб* [Д, с. 79]. Також стереотипними образами естетичної оцінки чоловічої вроди постають фітоніми: *Гарний, як огірок; Гарний як мак; Гарний, як соняшник у цвіту* [Д, с. 80].

Якщо естетична оцінка жіночої вроди опосередкована метафорами донорської зони ПРИРОДНІ ЯВИЩА *сонце, зіронька*, то аксіологічне сприйняття чоловічої краси корелює із образом-символом *місяця*, який в українському народному світогляді уособлював фізичну красу [8, с. 369], пор.: *Гарний, як молодик; Гарний, як місяць ясний* [Д, с. 79]. Пояснення таких особливостей метафоричної аналогізації можна віднайти і в інших зразках фольклору, де Місяць і Сонце перебувають у родинних зв'язках брат – сестра, чоловік – дружина. Так, у колядках Місяць називають господарем, а Сонце – його дружиною [5, с. 305]. Привертає увагу наявність в естетичній оцінці чоловічої краси образної паремійної одиниці *Гарний, наче росою вмитий* [Д, с. 79], яка корелює із давнім обрядом українців: «дівчата до схід сонця вмивалися цілющою росою, бо вона надає краси обличчю» [5, с. 426]. Тому тут нам видається слушною думка Л. О. Ставицької, що модель умивання атрибується чоловічій статі в плані розрізнення маскулінного симптоматичного жесту природної, у дитинстві набутої, якості чоловічого тіла і загалом зовнішності, і фемінного свідомого жіночого жесту [19, с. 122].

У поодиноких випадках еталоном позитивної оцінки чоловічої привабливості є метафори, обрані з донорської зони ПТАХ: *Сокол не парубок* [Н, с. 378], *Гарний, як лебідь* [Д, с. 79].

Серед соматизмів чоловіка естетичної аксіологічної маркованості зазнає *стан*, який обов'язково має бути струнким: *Станом стрункий; Струнький, як хвоїнка* [Н, с. 378]. На противагу цьому, ми не зафіксували жодної паремійної одиниці, у якій би з естетичних позицій було б оцінено цю жіночу особливість статури. З естетичних позицій марковано і соматизм *чуб*, який, за даними прислів'їв, є фактично основною окрасою чоловіка, що навіть переважає загальну посередню оцінку зовнішності, пор.: *Хлопець не що – так, чуб лепський* [Н, с. 378].

У поодиноких випадках у досліджуваному мовному матеріалі репрезентовано естетичну оцінку природи, пов'язану передовсім із весною, яка в народних уявленнях «асоціюється з радістю, здійсненням бажань, добрими сподіваннями, молодим коханням» [8, с. 80] і, можливо, саме внаслідок цього отримує аксіологічну маркованість: *Весна – днем красна; Весна всім красна; Весна днем красна; Весна гарна квітами, людина характером* [ПП-89, с. 79]. Паремійна одиниця *Нема кращого на вроду, як ясна зоря в погоду* [ПП-89, с. 62] віддзеркалює високу естетичну оцінку в етносвідомості українців зорі, яка метафорично наділена атрибутом *врода* із донорської зони ЛЮДИНА. Фактично естетична оцінка довіклля в прислів'ях репрезентована непродуктивно, що, на нашу думку, можна пояснити злютованістю українців із зовнішнім світом. Саме відсутність дистанції між індивідом і природою не дає змоги подивитися на неї ніби «збоку», і внаслідок цього аксіологічно маркувати. Естетичне замилювання природою в оцінному плані відходить на другий план, тоді як на першому опиняються прагматичні завдання і насамперед землеробська праця. «Прив'язана до землі сільською працею, людина сприймала природу як інтегральну частину самої себе» [6, с. 58] і саме можливо тому не оцінювала її з естетичних позицій.

Висновки. Отже, в українській паремійній картині світу позитивна естетична оцінка поширена на концепти ЛЮДИНА і ПРИРОДА. Насамперед позитивна естетична оцінка зовнішності людини нерозривно пов'язана з поняттям молодості, здоров'я, сили, а також внутрішніми рисами характеру – добротою, щирістю, радістю. Естетична меліоративність виражена згідно з єдиним українським ідеалом краси (дівчина як калина, очі як вуглини, чорнобрива, коса як калач, пишнотіла, кругловида, рум'яна тощо; парубок, як дуб, станом стрункий, чубатий тощо. Перспективу подальших досліджень убачаємо в описові вербальної репрезентації негативної естетичної оцінки в українській паремійній картині світу.

Список використаної літератури

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Арутюнова Н. Д. Истина. Добро. Красота: взаимодействие концептов / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Языки эстетики: Концептуальные поля прекрасного и безобразного / [отв. ред. Н. Д. Арутюнова]. – М. : Индрик, 2004. – С. 5–29.
3. Балли Ш. Французская стилистика / Шарль Балли ; [пер. с франц. Е. Г. Эткинда]. – М. : Издательство иностранной литературы, 1961. – 394 с.
4. Вендина Т. И. Прекрасное и безобразное в русской традиционной духовной культуре / Т. И. Вендина // Логический анализ языка. Языки эстетики: Концептуальные поля прекрасного и безобразного / [отв. ред. Н. Д. Арутюнова]. – М. : Индрик, 2004. – С. 143–161.
5. Войтович В. М. Українська міфологія / В. М. Войтович. [вид. 2-ге, стереотип.]. – К. : Либідь 2005. – 664 с.
6. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / А. Я. Гуревич. – М. : Искусство, 1984. – 350 с.
7. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд: Монографія / С. Я. Єрмоленко. – К. : НДПУ, 2007. – 444 с.
8. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
9. Ивин А. А. Основания логики оценок / А. А. Ивин. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1970. – 230 с.
10. Ковшова М. Л. Понятие красоты в русской фразеологии и фольклоре: внешние качества и внутренние свойства человека / М. Л. Ковшова // Логический анализ языка. Языки эстетики: Концептуальные поля прекрасного и безобразного / [отв. ред. Н. Д. Арутюнова]. – М. : Индрик, 2004. – С. 613–620.
11. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки / Т. Космеда. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 349 с.
12. Костомаров Н. И. Две русские народности / Н. И. Костомаров. – К. ; Х. : Майдан, 1991. – 72 с.
13. Коцюба З. Г. Рефлексія побутової свідомості в різномовному проverbs'яльному просторі (від універсального до національного) : монографія / З. Г. Коцюба. – Львів : ДП «Видавничий дім «Укрпол», 2010. – 472 с.
14. Потебня А. А. Слово и миф / А. А. Потебня. – М. : Правда, 1989. – 624 с.
15. Похлебкин В. В. Словарь международной символики и эмблематики / [сост. В. В. Похлебкин]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Международные отношения, 1994. – 560 с.
16. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психологнітивний та етнокультурний аспекти) : монографія / О. О. Селіванова. – К. – Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
17. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке» : Монографічне видання / О. О. Селіванова. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.
18. Словник української мови: В 11-ти т. / [ред. кол.: І. К. Білодід / голова/ та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
19. Ставицька Л. О. “Чоловік (Мужчина)” у концептосфері української фразеології / Л. О. Ставицька // Мовознавство. – 2006. – № 2–3. – С. 118–129.
20. Сукаленко Н. И. Сопоставление портретов человека в трех культурных ареалах: славянском, ближневосточном, дальневосточном / Н. И. Сукаленко // Логический анализ языка. Языки эстетики: Концептуальные поля прекрасного и безобразного / [отв. ред. Н. Д. Арутюнова]. – М. : Индрик, 2004. – С. 458–470.

Список використаних джерел

- Д – Добролюба Г. М. Красне слово як золотий ключ. Постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій / Г. М. Добролюба. – Житомир: Волинь, 2003. – 160 с.
- Н – Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклад М. Номис / [упоряд., приміт., та вступна ст. М. М. Пазяк]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
- ПП-89 – Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / [упоряд. М. М. Пазяк]. – К. : Наукова думка, 1989. – 480 с.
- ПП-90 – Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / [упоряд. М. М. Пазяк]. – К. : Наукова думка, 1990. – 528 с.

УПП-84 – Українські прислів'я та приказки / [упоряд. С. В. Мишанич, М. М. Пазяк]. – К. : Дніпро, 1984. – 390 с.

Ф – Федоров В. Психологія народної мудрості : Пареміологічний довідник / В. Федоров. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. – 352 с.

Надійшла до редакції 21.03.15

Прийнято до друку 14.05.15

Аннотация. Калько В. В. Вербальная репрезентация положительной эстетической оценки в украинских паремиях

Статья посвящена комплексному анализу языкового представления положительной эстетической оценки на материале украинских паремий. Установлена взаимосвязь красоты с концептом ЧЕЛОВЕК, ключевым для любой культуры, что обуславливает антропоцентрическое толкования сущности красоты, существование которой связывают с особенностями мировосприятия человека, с его способностью видеть этот признак в объектах действительности. В украинской паремийной картине мира женская красота имеет преимущества над физической силой и трудолюбием. Основными средствами формирования эстетической оценки внешности человека в украинских пословицах являются зрительные ощущения и синестезия. Положительная эстетическая оценка девичьей красоты в украинских пословицах, как и во фразеологизмах вообще, выражается с помощью сравнений и метафор, базирующихся прежде всего на народных ассоциациях, связанных с красотой человека. Донорскими зонами, поставляющими средства выражения эстетической оценки, являются сферы РАСТЕНИЕ, ПРИРОДНЫЕ ЯВЛЕНИЯ, АРТЕФАКТ.

На основании анализа исследуемого языкового материала можно утверждать, что ценность красоты в традиционной украинской народной культуре, вероятно, была относительной, поскольку красоту воспринимали как временное явление, признак молодой девушки, который со временем исчезает, остается в прошлом.

Установлено, что положительная эстетическая оценка внешности человека, представленная в паремийном фонде украинского языка, неразрывно связана с понятием молодости, здоровья, силы, а также внутренними чертами характера – добротой, искренностью, радостью. Эстетическая мелиоративность выражена в соответствии с единым украинским идеалом красоты (девушка как калина, глаза как угли, чернобровая, коса как калач, пышнотелая, круглолицая, румяная; парень, как дуб, стройный, чубатый и т.д.).

Ключевые слова: паремия, паремийная картина мира, эстетическая оценка, метафора, красота, прекрасное.

Summary. Kalko V. V. Verbally represented positive aesthetic evaluation in Ukrainian paremic units

The article is devoted to complex analysis of lingual representation of positive aesthetic evaluation based on the Ukrainian paremic expressions. The concept of beauty is proved to be connected with that of HUMAN as the key one in all cultures that wholly accounts for anthropocentric interpretation of the beauty concept being associated with people's specific vision as well as the way of beholding the image in the factual reality. It has fully proved that the Ukrainian paremic world concept a female beauty enjoys advantage over physical strength and hard work; since the main evaluative means for shaping the aesthetic feeling for the human appearance in the national proverbs presumably had been the sight and synesthesia. Foremost, the positively evaluated maiden's beauty, in the Ukrainian proverbs like in the national phraseology in general had been modeled through similes and metaphors expressing folklore associations in lieu with human good looks. Supporting zones for evaluative means are formed by the PLANT, NATURAL PHENOMENA and ARTEFACT concepts. The samples under consideration being analyzed, the notions of the human beauty in the Ukrainian culture rather seem to be quite relative since beauty itself was taken as a temporary thing, a maiden's peculiar trait that is lost with time and merely withers. It as well is stated that the positive aesthetic evaluation towards human appearance represented in the Ukrainian paremic topics is closely connected with those of youth, strength, sound body, and with inner qualities, kindness, sincerity and high spirits. Aesthetic positive vision is duly expressed through national beauty model (a maiden like a viburnum tree (kalyna), the eyes like fires (hot coals), black (dark)-browed, the plait like a plaited bread (kalach), full-bodied, round-faced, high-colored, etc., a lad like an oak, straight-backed, thick-haired, etc.).

Key words: paremic unit, paremic concept of the world, aesthetic evaluation, metaphor, beauty, beautiful.